

УДК 327

КОНЦЕПТУАЛЬНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ТА СВІТОВОГО ПОРЯДКУ

Розглядаються проблеми та перспективи формування нового міжнародного порядку в умовах трансформації міжнародної системи. Досліджено концептуальні підходи вчених до інтерпретації сутності глобально-політичних змін, що впливають на міжнародний порядок. Показано, що новий міжнародний порядок, що формується, може стати основою формування світового порядку. В цьому контексті показана різниця між світовим та міжнародним порядком.

Ключові слова: міжнародний порядок, світовий порядок, міжнародна система, ООН, міжнародні інститути, консолідація, учасники міжнародних відносин.

Актуальність теми обумовлюється інтенсифікацією глобальних процесів, які є свідченням того, що міжнародна система має перехідний характер. У контексті глобальних міжнародно-політичних трансформацій терміни «новий міжнародний порядок» та «новий світовий порядок», при всіх відмінностях у їх інтерпретації, вже увійшли в науковий тезаурус дослідників і політичних діячів. Для нас вельми важливим є розуміння відмінностей між ними. Тому цілком статті є дослідження проблеми використання категорій міжнародного та світового порядку, виявленню відмінностей в поняттях.

Наразі у більшості дослідницьких робіт відзначається, що сучасний міжнародний або світовий порядок почав формуватися з моменту закінчення холодної війни і розпаду Радянського Союзу. Дані події незаперечно вплинули на умови функціонування і роз-

**ФЕСЕНКО М.В.,
кандидат
політичних наук,
старший науковий
співробітник
відділу
трансатлантичних
досліджень
Державної
установи «Інститут
всесвітньої історії
НАН України»**

виту світового порядку і призвели до того, що був порушений баланс сил і світ став однополярним. Питання про те, яка система стала домінуючою в міжнародних відносинах, які правила і які центри сил формуватимуть світоустрій викликає чимало дискусій серед теоретиків політичної думки.

Вважається, що сам термін «новий світовий порядок» більше застосовуваний у конспірологічних теоріях. Зазвичай його трактують як девіз курсу політики США, що ведеться спільно з головами транснаціональних корпорацій. Слід зауважити, що «Новий Світовий Порядок» часто вважають перекладом латинської фрази «*Novus Ordo Seclorum*», хоча правильний переклад «порядок нового століття» (нової ери, нової епохи). Слід також зазначити, що фразу «*Novus Ordo Seclorum*» містить Велика печатка США, вона зображена на односторонній банкноті, тому дане гасло нерідко згадується видними державними діячами Сполучених Штатів. Сутність терміна вбачають у тому, що певна інтелектуальна еліта світового співтовариства стає набагато переважніше, ніж національне самовизначення окремих держав. За нового світового порядку багато подій визначаються за участю впливової групи міжнародних державних діячів, міжнародних банкірів, бізнесменів, медіа-магнатів та інших осіб, що впливають на політику окремих країн. Ідеологічну сторону «Нового Світового Порядку» бачать у глобалізаційних процесах у світі, що супроводжуються концентрацією світових капіталів і формування особливої громадської думки за допомогою засобів масової інформації, при якому «Новий Світовий Порядок» нібито повинен вважатися найбільш вірним шляхом розвитку всього людства¹.

У науковому плані проблема формування світового порядку пов'язана з цілим рядом суміжних питань. Наприклад, зміна ролі держави на міжнародній арені, посилення недержавних акторів міжнародних відносин, вплив глобалізації на політичну, економічну та культурні сфери, взаємозалежність тощо. Крім Р. Кеохейна і Дж. Ная, дослідженням цих проблем займалися К. Уолц, С. Гантінгтон, Р. Кокс, І. Валерстайн, Дж. Розенау, С. Краснер, Зб. Бжезінський та багато інших вчених. Так, наприклад Р. Кеохейн і Дж. Най, будучи представниками ліберально-ідеалістичної парадигми, вступили в науковий дискурс з реалістами і неомарксистами по більшості з перерахованих вище питань. Продовжуючи ліберальну традицію, вони доповнили неофункціоналістську методологію

міжнародних досліджень елементами реалістичного аналізу, що дозволило їх роботам вийти на новий рівень розуміння міжнародних відносин. З одного боку, американські вчені, запозичуючи у реалістів їхні погляди на державу, наближають положення ліберально-ідеалістичної парадигми до реальності, а з іншого розглядають державу в контексті транснаціональних відносин і складної взаємозалежності. В цілому, синтез реалістичної та ліберальної парадигм і вихід за рамки традиційних підходів дозволяє авторам створити методологічну основу для адекватного відображення реальної міжнародно-політичної картини в світі².

Отже, сьогодні існує велика кількість теорій і гіпотез, присвячених становленню та розвитку світового порядку в XXI ст. Найбільш відомими серед них є теорії неореалізму, неолібералізму, неомарксизму, транснаціоналізму, інституціоналізму, конструктивізму, постмодернізму, неоконсерватизму тощо. У них підкреслюється, що на зміну системі світових відносин, заснованої на принципах балансу сил і протистояння двох наддержав, прийшла інша реальність. Тому, аналіз зародження нових міжнародно-політичних відносин на світовій арені є важливим, також як і виявлення закономірностей їх подальшого розвитку, який може стати базою для прийняття глобальних політичних рішень. При цьому зростає роль і значення геополітичного протистояння, сили, що формує і змінює сучасний світовий порядок та виступає невід'ємною об'єктивною частиною соціальних відносин і взаємодій³.

Необхідно підкреслити, що сьогодні практично всі механізми підтримки міжнародної безпеки, створені після Другої світової війни і в роки холодної війни (ООН, НАТО, ОБСЄ, ПАРЄ та ін.), виявилися не зовсім готовими до викликів і загроз XXI ст. Найбільш гостро перед людством стоять проблеми запобігання ядерної війни та нерозповсюдження зброї масового знищення, подолання нерівності в соціально-політичному розвитку «багатих» і «бідних» країн, протидії міжнародному тероризму, дозволу енергетичної та продовольчої кризи, покращення екологічної складової в рамках сталого розвитку людства, оптимізації демографічної ситуації в світі, збереження і дбайливого використання природних, насамперед не відтворюваних, ресурсів.

Враховуючи вищезазначене розглянемо детальніше етимологію термінів міжнародний та світовий порядок в концептуальній інтерпретації

дослідників цього феномену. Так, міжнародний порядок сьогодення, на переконання російського вченого А.Богатурова – це певний якісний стан системи міжнародних відносин на тому чи іншому етапі її розвитку. Під міжнародним порядком вченим мається на увазі порядок, що складається між усіма країнами світу, сукупність яких умовно іменується міжнародним співтовариством. Відносини між членами міжнародного співтовариства і, значить, міжнародний порядок визначаються взаємодією різнорідних чинників, найбільш важливу роль, серед яких відіграє співвідношення сукупних потенціалів окремих гравців і побудована на ньому ієрархія, взаємне положення країн, найчастіше умовно розуміється як вертикальна супідрядність⁴.

У самому міжнародному співтоваристві існує певна відносно автономна його частина, впорядковані відносини всередині якої визначаються не тільки співвідношенням потенціалів країн-учасниць, а й наявністю у них фонду загальних етичних, моральних цінностей і заснованих на них стійких моделей взаємного поведіння. У науковій літературі прийнято вважати, що цю групу складають країни ліберальної демократії. Порядок у відносинах між ними теж формується на основі принципу співвідношення потенціалів, але ще взаємна поведінка країн цієї групи в значній мірі регулюються усіма визнаними, загальними для даної групи моральними нормами, правилами і нормами, якими вони свідомо і добровільно керуються у відносинах один з одним. Ця частина міжнародного співтовариства умовно іменується світовим суспільством. В її рамках взаємодія та взаємовплив між країнами відбувається не тільки на рівні взаємодії їх зовнішніх політик, а й «по всій глибині» соціальної тканини різнонаціональних товариств. Порядок, який втілений у відносинах між членами «світового суспільства», і являє собою дещо ідеалізоване в літературі втілення світового порядку. Світовий порядок, отже, в сучасному світі не має загального характеру, за охопленням він більш вузький, ніж порядок міжнародний. Хоча, ймовірно, світовий порядок має перспективну тенденцію розвитку, яка характеризується поширенням, експансією світового порядку в масштабах планети. Теоретично доречно говорити про можливість розростання світового порядку до масштабів міжнародного⁵.

Російський вчений П.Циганков вважає, що міжнародний порядок це такий устрій міжнародних відносин, який покликаний забезпечити основні

потреби держав та інших інститутів, створювати і підтримувати умови їхнього існування, безпеки і розвитку. У даному випадку мова йде про інституціональне розуміння, яке, звичайно, не вичерпує всього змісту поняття «міжнародний порядок»⁶.

Загальноприйнята теза науковим співтовариством полягає в тому, що ототожнення міжнародного порядку і системи міжнародних відносин теоретично і практично невиправдано, оскільки при цьому обидва поняття втрачають власну якісну визначеність, що веде до термінологічної нечіткості політичної науки.

Низка дослідників розглядає міжнародний порядок в якості структури міжнародних відносин. Особливо це характерно для представників реалістичної і неореалістичної шкіл теорії міжнародних відносин. На їх думку, саме структура впорядковує взаємовідносини між суб'єктами світової політики та формує зразки поведінки⁷. При цьому головним у структурі міжнародної системи вважається співвідношення сил провідних держав, ієрархія відносин між ними.

В свою чергу інституціоналісти, на чолі з С.Краснером, Р.Кеохейном і О.Янгом розуміють під міжнародним порядком сукупність певних інститутів, які утворюють певний устрій міжнародних відносин, покликаний забезпечити основні потреби держав і народів, створювати і підтримувати умови їхнього існування, безпеки і розвитку⁸. До основних інститутів міжнародного порядку зазвичай відносять ООН, Світовий банк, НАТО, інші міжнародні організації, а також неформальні види кооперації, кодекси корпоративної поведінки і міжнародні режими⁹.

Необхідно відзначити, що, сьогодні в системі міжнародних відносин виникає новий для сучасної історії стан поліцентризму – множинності центрів влади, жоден з яких не має визначального впливу на світову ситуацію в цілому. У цих обставинах особливої гостроти набувають проблеми світового порядку – такого стану справ, який влаштував би усіх основних суб'єктів цього порядку, за відсутності прямого домінування одного з них.

В цілому доводиться констатувати, що взагалі у літературі, присвяченій аналізу міжнародних відносин, не існує однозначного, загальновизнаного визначення міжнародного порядку. На думку автора різницю у вживанні понять «міжнародний порядок» і «світовий порядок» краще всіх тлумачить український вчений С.О.Шергін, який вважає, що ядром світового порядку є міжнародний порядок.

Більш того, вчений закликає ані ототожнювати ані абсолютизувати їхні відмінності¹⁰.

На переконання П.Циганкова деякі дослідники схильні зводити термін «міжнародний порядок» до сукупності юридичних норм, ототожнюючи тим самим з міжнародним правом. Інші роблять акцент на міжнародну стабільність. Треті пов'язують міжнародний порядок із збереженням на міжнародній арені певного статус-кво у відносинах між державами¹¹. Наприклад, з точки зору американського автора Т. Франка, основу міжнародного порядку складає законність – сукупність правил, створених в ході загальноприйнятих юридичних процедур, що характеризуються ясністю, взаємопов'язаністю і вписуються в існуючу систему міжнародного права¹².

Однак з позицій існування міжнародного суспільства такий погляд видається надто вузьким, оскільки не просто зводить проблему міжнародного порядку до міждержавних відносин, але і самі міждержавні відносини розглядає лише в одному вимірі. Сутність міжнародних відносин розуміється представниками різних теоретичних шкіл і політичних напрямків по-різному, тому труднощі в осмисленні проблеми міжнародного порядку подвоюються.

Дійсно, якщо вважати, що основою міжнародних відносин є егоїстична гра держав, кожна з яких захищає свій національний інтерес, то ми маємо справу з реалістським та міждержавним порядком. Якщо виходити з того, що міжнародні відносини регулюються нормами, процедурами, інститутами або структурами транснаціонального або навіть наднаціонального характеру, то можна говорити про правовий міжнародний порядок. Якщо вважати, що держави як центральний актор міжнародних відносин все більше витісняються з арени історії іншими учасниками, що діють незалежно від національно – державних кордонів, то мова йде вже про транснаціональний порядок. Поняття «міжнародний порядок», зміст якого традиційно пов'язаний з міждержавними відносинами, необхідно відрізнити від світового порядку¹³.

З цієї точки зору міжнародний порядок в контексті інституціональних основ між державами цілком може існувати без наявності світового порядку. Як приклад можна привести держави, між якими існують відносини взаємної поваги і в той же час байдужість до внутрішніх справ один одного, що робить можливим в тому чи іншому з них геноцид або економічну експлуатацію осно-

вної маси населення. Світовий порядок немислимий без створення ефективних процедур міждержавного співробітництва, що передбачають особливий міжнародний порядок, що відповідає загальним основним цілям і цінностям їх громадян. У юридичних термінах мова йде про різницю між правами держав (взаємна повага суверенітету) і правами людини. Різниця між розглянутими поняттями полягає також і в тому, що якщо міжнародний порядок як більш-менш оптимальний устрій міжнародних відносин, що відбиває можливості суспільних умов, існував практично на всіх етапах історії міждержавних відносин (з 1648 р.), то про світовий порядок цього сказати не можна¹⁴.

Німецький філософ К. Ясперс розумів під світовим порядком «прийнятий всіма устрій, що виник внаслідок відмови кожного від абсолютного суверенітету», як загальнолюдські цінності і юридичні норми, як «правовий устрій світу за допомогою політичної форми і зв'язує всіх етносів»¹⁵. Зазначимо, що всесвітня історія досі не знала подібного устрою. Однак це не означає, що світовий порядок неможливий в принципі. Навпаки, з розширенням кола учасників міжнародних відносин, а також з посиленням взаємозалежності світу, що стимулюється і науково-технічним прогресом, і загостренням глобальних проблем, тенденція до загальносвітового устрою людського життя стає все більш виразною. У самій цій тенденції відбиваються загальносоціологічні процеси та закономірності, що обумовлені діяльністю соціальних спільнот на світовій арені. Тому в останні роки все більшого поширення набуває термін «глобальний світовий порядок».

Таким чином, міжнародний порядок є важливою складовою частиною світового порядку, проте весь зміст світового порядку до нього не зводиться. Тому з точки зору академічного підходу світовий та міжнародний порядки не слід ототожнювати, але невірно і абсолютизувати їх відмінність. Вони мають спільні корені, спільні основи, які цементують єдність людського суспільства, забезпечують його цілісність. До числа загальних основ відносяться міжнародні економічні обміни, зростаюче значення яких проявляється у формуванні єдиного світового ринку; науково-технічні досягнення; політичні структури й інтереси; соціокультурні цінності. Вони грають неоднакову роль у формуванні та підтримці міжнародного порядку: на різних етапах історичного розвитку одні з них виходять на перший план, тоді як значення інших знижується

ся. Так само зміни, що відбуваються в структурі, наприклад, політичних основ того чи іншого типу міжнародного порядку, не ведуть автоматично до змін у світовій економіці або в ціннісних орієнтаціях міжнародних акторів, хоча і впливають на них. Однак, повне розуміння сутності і значення проблеми міжнародного порядку можливо тільки при комплексному розгляді основ його формування та функціонування¹⁶.

Враховуючи дану методологічну вимогу С.Гофман робить відправним пунктом свого аналізу проблеми міжнародного порядку його основні виміри – характеристики, що відображають емпіричні дані, в яких резюмуються дослідження методів створення і підтримки міжнародного порядку. Найбільш вивченим виміром міжнародного порядку є горизонтальний, тобто відносини між головними акторами міжнародних відносин. Якщо міжнародна система в структурному відношенні має багатополісний характер, то підтримання порядку в ній здійснюється за допомогою механізму політичної рівноваги¹⁷.

В першу чергу новий світовий порядок покликаний забезпечити вирішення глобальних проблем. Гарантія його ефективності та надійності – взаємне врахування інтересів. «Світовий порядок ХХІ ст. повинен ґрунтуватися на механізмах колективного рішення ключових проблем, на пріоритеті права і широкої демократизації міжнародних відносин». Підкреслюється посилення ролі міжнародних інститутів і механізмів у світовій економіці та політиці, включаючи «Групу восьми» та ООН, яка потребує негайного реформування враховуючи проблеми, що виникли навколо анексії Криму РФ. Вищезазначене актуалізує формування нового по-

літичного мислення та відповідного світового порядку є його багатосторонній характер. Особливе місце в цьому процесі зайняла сесія Генеральної Асамблеї 2000 р. – Сесія тисячоліття. У прийнятих нею резолюціях досить чітко визначені основні параметри світового порядку століття глобалізації. У першу чергу це відноситься до Декларації тисячоліття ООН. У Резолюції, присвяченій реалізації Декларації, її положення розглядаються у контексті покладення морально-політичних зобов'язань, що підлягають втіленню в життя на національному, регіональному та міжнародному рівні. Підкреслюється, що уряди несуть відповідальність, індивідуально і колективно, за здійснення Декларації¹⁸ (резолюція ООН 55/162).

В основу світового порядку початково закладено цілі та принципи Статуту ООН, однак цей статут не виконується свідченнями чого є численні порушення норм міжнародного права, прав людини, домінація силових факторів в міжнародних відносинах. В цьому контексті необхідно згадати спеціальну резолюцію Генеральної Асамблеї «Сприяння демократичному і справедливому міжнародному порядку». В ній, зокрема, підкреслюється, що «кожен має право на демократичний і справедливий міжнародний порядок». Рішення відповідних проблем створення спільного майбутнього, заснованого на єдності людства при всьому його розмаїтті, вимагає широких і наполегливих зусиль. «Ці зусилля повинні включати політику і засоби глобального рівня, які відповідають потребам країн, що розвиваються, а також визначаються і здійснюються при їх ефективній участі». У цьому бачиться один з проявів справедливого та демократичного характеру світового порядку¹⁹.

ПОСИЛАННЯ:

¹ Новый мировой порядок – [Електронний ресурс] / Википедия. – Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki/>.

² Буланов М.В. Теория мирового порядка в современной западной политологии / Максим Владимирович Буланов – [Електронний ресурс] / автореф. диссертации к.полит.н. – М., 2009. – Режим доступу: <http://www.dissercat.com/content/teoriya-mirovogo-poryadka-v-sovremennoi-zapadnoi-politologii>.

³ Хайдеггер М. Время и бытие: Статьи и выступления: Пер. с нем. – М.: ФОЛИО, 2003. – С. 258.

⁴ Богатуров А. Современный международный порядок / А.Богатуров. – [Електронний ресурс] // Международные процессы. – Том 11, № 1(32). Январь–апрель 2013. – Режим доступу: <http://www.intertrends.ru/one/001.htm>.

⁵ Там само.

⁶ Цыганков П. Политическая социология международных отношений / – [Електронний ресурс] / Учебники онлайн. – Режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/cugan/13.php.

⁷ Богатуров А.Д. Современный международный порядок // Современные международные отношения и мировая политика: учебник / Отв. ред. А.В.Торкунов; Моск.гос.ин-т. Междунар. Отнош. (Университет) МИД России. М.: Просвещение: МГИМО, 2004. – С. 66.

⁸ Krasner S. Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables // *International Regimes* / Ed. by S. Krasner. – Ithaca: Cornell Univ. Press, 1983 – 372 p.; Keohane R.O. After Hegemony: Cooperation and Discord in the 'World Political Economy, Princeton, NJ: Princeton University Press, 1984. – 320 p.; Young Oran. The Politics of International Regime Formation: Matural Resources and the Environment // *International Organizations*. – 1989. – Summer. – Vol.43. – №3. – 1989. – P. 349-376.

⁹ Keohane R.J., Katzenstein P.J., Krasner St.D. International Organization and the Study of World Politics // *International Organization*. – 1998. – Vol. 52. – №. 4. – P. 648.

¹⁰ Бебик В.М., Шергін С.О., Дегтярьова Л.О. Сучасна глобалістика: провідні концепції і модерна практика: Навч. посіб. – К.: Університет «Україна», 2006. – С. 93.

¹¹ Цыганков П.А. Международные отношения / П.А. Цыганков – [Электронный ресурс] / Учебник онлайн. – Глава 16. – Социальные основы международного порядка. – Понятие «международный порядок». – Режим доступа: <http://uchebnik-online.com/131/1369.html>.

¹² Franck T. The Power of Legitimacy among Nations / T.Franck. – Oxford: Oxford University Press, 1990. – 320 p.

¹³ Hoffmann S. L'ordre international // *Traite de science politique*. Vol. 1. P., 1985. / Цит. по Цыганков П.А. Международные отношения / П.А.Цыганков – [Электронный ресурс] / Учебник онлайн. – Глава 16. – Социальные основы международного порядка. – Понятие «международный порядок». – Режим доступа: <http://uchebnik-online.com/131/1369.html>.

¹⁴ Там само.

¹⁵ Ясперс К. Истоки истории и ее цель / К.Ясперс / АН СССР. – ИНИОН. – М.: ИНИОН, 1991. – Вып. 2. – С. 89, 91, 94.

¹⁶ Шумилов М.М. Послевоенный международный порядок./М.М.Шумилов. [Электронный ресурс] // Ученые записки. – 2005. – Режим доступа: http://www.tam-zap.ru/n_1_23_2005/Shumilov.htm; Ломагин Н. А. – введение в теорию международных отношений и анализ внешней политики. – М.: Знание, 1989. – С. 34; Баталов Э. Я. – Мировое развитие и мировой порядок: анализ современных американских концепций. – М.: РОССПЭН, 2005. – С. 165.

¹⁷ Hoffmann S. L'ordre international // *Traite de science politique*. Vol. 1. P., 1985. / Цит. по Цыганков П.А. Международные отношения / П.А.Цыганков – [Электронный ресурс] / Учебник онлайн. – Глава 16. – Социальные основы международного порядка. – Понятие «международный порядок». – Режим доступа: <http://uchebnik-online.com/131/1369.html>.

¹⁸ Резолюция ООН 55/162, 2000 р. – [Электронный ресурс] / Электронный ресурс: Офіційний сайт ООН. – Документи 55 сесії ООН. –http://www.un.org/ru/ga/third/55/third_res.shtml.

¹⁹ Резолюция ООН 55/107, 2000 р. – [Электронный ресурс]/ Офіційний сайт ООН. – Документи 55 сесії ООН. – Режим доступа: <http://daccess-ods.un.org/TMP/5306985.97431183.html>.

Fesenko N.V. Conceptual interpretation of international and world order / State Institution «Institute of World History of NAS of Ukraine».

The problems and prospects of a new international order formation in terms of the transformation of the international system are viewed. The conceptual approaches to the scientists' interpretation of the essence of global political changes affecting the international order are studied. It is shown that the new international order, that is being formed can become the core of world order. In this context, shows the difference between the world and the international order.

Keywords: international order, world order, the international system, the UN, international institutions, consolidation, members of international relations.

Фесенко Н.В. Концептуальная интерпретации международного и мирового порядка / Государственное учреждение «Институт всеобщей истории НАН Украины».

Рассматриваются проблемы и перспективы формирования нового международного порядка в условиях трансформации международной системы. Исследованы концептуальные подходы ученых к интерпретации сущности глобально-политических изменений, влияющих на международный порядок. Показано, что формирующийся новый международный порядок может стать основой формирования мирового порядка. В этом контексте показана разница между мировым и международным порядком.

Ключевые слова: международный порядок, мировой порядок, международная система, ООН, международные институты, консолидация, участники международных отношений.

Стаття надійшла до редколегії 09.04.2014

Прийнята до друку 06.05.2014